

Elektronski magazin za religijsku kulturu

IZVor

Broj 7, mart-april 2016.

ISSN 2335-089X (Online)

PUT DUŠE

Duhovno obračunavanje
Uzori i idoli i njihov uticaj
na kvalitet života

POUKE I PREDANJA

Suhravardi
i svetlost zarobljene duše

REČI I SIMBOLI

Toplina u Saberovom
pogledu

ČOVEK I SVET

Zašto svi nemamo
jednake talente
Društvo: reka subbine
ili izvor svežine

SPOMENICI KULTURE

Visoko obrazovanje
u islamskom svetu

SADRŽAJ

REČ UREDNIKA

2

PUT DUŠE

Duhovno obračunavanje

3

Uzori i idoli i njihov
uticaj na kvalitet života

6

POUKE I PREDANJA

Suhravardi

9

i svetlost zarobljene duše

REČI I SIMBOLI

Toplina u

12

Saberovom pogledu

ČOVEK I SVET

Zašto svi nemamo
jednake talente

17

Društvo: reka sudbine
ili izvor svežine

21

SPOMENICI KULTURE

Visoko obrazovanje
u islamskom svetu

24

IMPRESUM

IZVOR, elektronski magazin za religijsku kulturu

ISSN 2335-089X (Online)

Izdavač

Centar za religijske nauke „Kom“
Resavska 76/II, 11000 Beograd

Internet adresa

www.centarkom.rs/izvor

E-mail

izvor@centarkom.rs

Glavni i odgovorni urednik

Dr Tehran Halilović

Redakcija

Dr Tehran Halilović

Dr Seid Halilović

Dr Muamer Halilović

Mr Ivan Ejub Kostić

Lektura i korektura

Spomenka Tripković

Dizajn i grafičko uređenje

Eldan Memišahović

REČ UREDNIKA

„Ako nešto ne možeš da objasniš jednostavno, nisi ga sasvim dobro ni razumeo.“ Da je ovu rečenicu izgovorio bilo ko osim Alberta Ajnštajna, prvo bismo pomislili da je reč o nedovoljno obrazovanoj osobi koja traži izgovor kako bi se opravdala zašto ne razume ili u svojim izlaganjima ne koristi komplikovane naučne i stručne termine. Kada je izgovara Ajnštajn, ova rečenica dobija potpuno različito i inspirativno značenje.

Jednostavnim objašnjenjem ne menjamo prirodu ideje koju predstavljamo. Očigledno je da filozofske ili fizičke apstraktne ideje ni u najjednostavnijem obliku neće biti podjednako shvatljive kao i recimo biološke teorije koje nisu apstraktne u toj meri. Ono što govornik postiže jednostavnim obrazlaganjem jeste to što će širi krug sagovornika moći da razume poruku koju on prenosi. Oni će razumeti isto ono što razume naučnik, ali, naravno, ne toliko detaljno i ne podjednako argumentovano kao što on razume. Iako svi odlično znamo da svakodnevno održavanje higijene pozitivno utiče na čovekovo zdravlje, samo stručnjaci medicinskih nauka mogu detaljno i argumentovano tu činjenicu i da objasne. Dakle, oni mogu da objasne zašto je tako jer su prethodno dobro razumeli odnos higijene i zdravlja, a mi samo znamo da je tako.

Veoma je veliki izazov da očuvamo zlatnu sredinu između stručnosti i jednostavnosti kada iznosimo komplikovane ideje širem krugu zainteresovanih ljudi. Ova misija postaje mnogostruko teža kada govorimo o pitanjima o kojima svako sebi daje pravo da iznese stručno mišljenje. Ljudi koji su svojim nestručnim mišljenjima stvorili odbojnost prema svim jednostavno iznesenim mišljenjima aktivni su u skoro svim popularnim oblastima, kao što su politika, ekonomija, kultura, sport, zdravstvo itd. Upravo zbog neodgovornog ponašanja nestručnih osoba, pojednostavljeno obrazlaganje činjenica poistovećuje se sa nepoznavanjem materije, čak i ako na jednostavan način svoju ideju iznosi vrhunski naučnik iz te oblasti.

Religijska pitanja koja se tiču duhovnih i ontoloških vrednosti na poseban način spadaju u grupu popularnih tema za nestručne ljude. Razlog je to što za razliku od politike, profesionalnog sporta i ostalih primamljivih tema za takozvane „stručnjake“, religija po svojoj prirodi nije određena za ograničen broj ljudi. Samim time, stručnjacima koji se bave religijskim naukama mnogostruko je teže da naprave jasnu razliku između svojih pojednostavljenih obrazlaganja i nestručnih i neargumentovanih izjava drugih ljudi.

Iz perspektive zainteresovanog sagovornika koji ne poznaje detaljno naučna pitanja, ekspertska mišljenja i nestručne izjave ne razlikuju se u svojoj suštini. Da ne znaju čije su teorije, zainteresovanim srednjoškolcima izgledale bi sasvim podjednako originalne i pojednostavljene Ajnštajnovе ideje i nestručna mišljenja jer ni u jednom niti u drugom ne postoje teško razumljivi naučni argumenti. U Ajnštajnovim idejama oni su izostavljeni zarad jednostavnosti, dok u drugom, nestručnom mišljenju, naučni argumenti uopšte ne postoje.

Uprkos verovatnoj mogućnosti da pojednostavljeno naučno mišljenje bude poistovećeno sa nestručnim i neargumentovanim tvrdnjama, posebno od strane onih koji ne mogu da pojednostavile svoja mišljenja, približavanje naučnih rezultata što širem krugu zainteresovanih ljudi osim što je naučni izazov, jeste i obaveza. U stvari, naučne ideje su nerazumljive za većinu ljudi zato što su generalne i uzvišene. Nije tačno da su naučni rezultati vredni zbog toga što su dostupni samo određenim stručnim ljudima. Pojednostavljanjem naučnih rezultata ne umanjujemo njihovu vrednost. Naprotiv, naučni rezultati koji možemo pojednostaviti zapravo jesu oni rezultati koji su najutemeljeniji i najgeneralniji. Samo čvrsto utemeljene naučne teorije možemo predstaviti do najopipljivijih životnih primera jer tek kada dobro razumeš nešto, možeš to i da objasniš jednostavno i razumljivo.

DUHOVNO OBRAČUNAVANJE

Nakon pokajanja, duhovni putnik donosi čvrstu odluku da će trajno poštovati ono na šta se tim pokajanjem obavezao. Tada on prelazi na viši stepen puta duše, a to je stepen duhovnog obračunavanja. Ka tome moraju ići, prema *Kuranu*, svi vernici i zato se oni pozivaju da budu bogobojažni i da svako od njih gleda šta je spremio za sutra (*Kuran* LIX: 18). A ono što spremamo za sutra jesu naša dela. To znači da svako mora izračunati da li više čini dobra ili loša dela. Pa ukoliko su mu loša dela dominantna, tada samo bogobojažnošću može popraviti svoje duhovno stanje.

Duhovno obračunavanje ima tri temelja:

1. Potrebno je da putnik uporedi koliko su rasprostranjene božje blagodati i koliko je on bio nezahvalan čineći brojna duhovna zlo-

Piše:
**Seid
Halilović**

dela. Zapravo, on će izračunati koliko je bilo bolje da je umesto toga činio dobra dela i tako praktično pokazao da ceni sve mnogobrojne blagodati u svom životu. Međutim, takvo poređenje teško će uspeti da napravi neko ko ne poseduje tri sledeće sposobnosti:

a. Mora se za to imati svetlost saznanja jer, ako se čovek ne osloni na zdrav razum i na znanje, neće moći da izvuče pouke iz bilo kakvog duhovnog obračunavanja.

b. Nužno je takođe verovati u to da samostalno ne možemo biti uzrok dobrih dela. Dobra dela iskreno ćemo činiti samo u okrilju božje pomoći i milosti. Jer, ljudska duša je po prirodi sklona zlu, osim one kojoj se Bog smiluje (videti: *Kuran* XII: 53). Zbog takvog uverenja, lakše se može biti

odlučan u tome da se traže i pronađu poroci svoje duše. U protivnom, ako budemisili da smo mi izvor dobrih dela, izuzetno ćemo teško uvideti svoje duhovne nedostatke. Naravno, verovanje u to da dobra dela ne činimo mi sami već da ih dobijamo kao božji dar nipošto ne može negativno uticati na naše samopouzdanje. Štaviše, naše samopouzdanje tada će biti jače jer ćemo biti sigurni da stremimo svetovima nebeskih tajni i da nas vidljivo karakteriše duhovna odlučnost.

c. Duhovni putnik mora napraviti jasnu razliku između istinskih blagodati i onih blagodati koje zapravo predstavljaju iskušenje za njega i mogući uzrok njegovog duhovnog pada. Čak najuzvišenije blagodati mogu nekada čoveka postepeno voditi u potpuni sunovrat.

Ako, primera radi, jedan mistik dobije moć višnjih otkrovenja i tada pomisli za sebe da je bolji i čistiji od drugih, upravo to otkrovenje biće uzrok njegove duhovne obmane i poraza. Zato svako treba jasno da obračuna koje blagodati jesu istinski božji

dar koji nas uzdiže ka Bogu i odvaja od svega drugog, a koje blagodati nas otuđuju od Boga i bivaju povod da se okrenemo ka drugima, a ne ka Njemu.

2. Drugi temelj duhovnog obračunavanja ogleda se u tome da se napravi razlika

između onoga što nam Bog određuje i onoga što je naše i od nas. Naime, pri tom obračunavanju shvatićemo da obaveze koje nam Bog određuje jesu izraz njegove milosti, kao što će i uspešno obavljanje tih obaveza biti posledica božje pomoći. A onda ćemo se upitati da li onim što je naše i od nas uopšte zaslužujemo nagradu od Boga. Odgovor je odričan. Svojim delima uopšte ne možemo zaslužiti nikakvu nagradu jer svako novo delo kojim ispunjavamo obaveze prema Bogu jeste nova blagodat i nova božja pomoć. Bez božje pomoći sami ne bismo imali snagu da se praktično ili rečima zahvalimo zbog svih božjih darova koji nas okružuju. Stoga, duhovni putnik nikada sebe ne smatra samostalnim, niti pomišlja da je nešto sam uradio i da je zato sam zaslužio nagradu.

S druge strane, ukoliko smo počinili greh i prekršili obaveze prema Bogu, za to ćemo sami biti krivi. To duhovno zlodelo biće naše i od nas. Ne možemo se pravdati ni time da je bilo suđeno da počinimo greh. Sudbina koju nam je Bog odredio ovde neće biti opravdanje, već dokaz protiv nas. Jer mi sami, svojim odlukama, krojimo svoju sudbinu.

Prema tome, možemo zaključiti da će biti potpuno pogrešno ako neko bude računao da je, primera radi, počinio jedan greh i deset

dobrih dela te da zbog toga ipak zasljužuje nagradu. Ne. U tom obračunu, kao što rekosmo, najpre treba razdvojiti ono što je od Boga i ono što je naše. Greh jeste naš. Ali dobro delo nije naša zasluga, već je pomoći i dar od Boga. Ako smo počinili deset dobrih dela, to znači da nam je Bog desetostruko pomogao, pa u toj meri moramo pokazati i svoju zahvalnost.

3. Napokon, prilikom duhovnog obračunavanja moramo biti svesni sledećih istina:

a. Svako naše dobro delo kojim budemo zadovoljni – obračunaće se protiv nas. Drugim rečima, ako budemo zadovoljni što smo učinili dobro delo i što smo postupili po božjoj naredbi, tada ćemo možda pomisliti da smo ispunili svoju oba-

vezu prema Bogu. Odnosno, osetićemo da možemo biti zadovoljni sobom. Međutim, upravo u tome se krije velika duhovna opasnost jer tako počinjemo da gledamo sebe i da budemo zadovoljni sobom. A jasno je da glavni cilj na putu sticanja božjeg zadovoljstva jeste to da ne vidimo sebe. Osim toga, kako mi dobrim delom možemo ispuniti svoju obavezu prema Bogu kada sámo to dobro delo ilustruje novu božju pomoći i našu novu obavezu prema Bogu?

b. Svaki tuđi greh zbog kog ponizimo nekoga – obračunaće se kao naš greh. Naravno, greh se mora prezirati, međutim, ovde je reč o tome da se ističe kako su drugi grešni. Samim tim poručuje se da smo mi čisti i daleko od tog greha, te da možemo biti zadovoljni

sobom. Čudimo se kako drugi čine greh i pomišljamo da smo mi mnogo bolji. Zato će naš greh biti čak veći od greha koji su drugi počinili. Zapravo, njihov greh vraća se nama – u znatno većoj meri. I zato će njihov greh Bog možda oprostiti, ali zbog svog greha mi ćemo biti pitani.

Spomenutih temelja duhovnog obračunavanja treba se tačno pridržavati jer su oni na neki način vaga umerenosti na putu duše. U protivnom, putnik će izgubiti dosta dragocenog vremena na ispravno prepoznavanje i vrednovanje svih elemenata o kojima smo govorili. Istovremeno, putnik ne sme dopustiti ni to da ga proces duhovnog obračunavanja mnogo optereti, te da mu se oduzmu snaga i slast daljeg duhovnog napretka.

UZORI I IDOLI I NJIHOV UTICAJ NA KVALITET ŽIVOTA

Sportisti, političari i ostale javne ličnosti pojavljuju se toliko često u raznim medijima da veliki broj ljudi zna najdetaljnije podatke o njima i o njihovom životu. Živimo u svetu u kojem je toliko olakšan pristup informacijama da je nekada nemoguće da ih ignorišemo. Nismo svesni količine informacija koje dobijemo dnevno niti koliko njih usvojimo i primenimo. Mnoge od tih izvora informacija i ne primećujemo. Toliko puta smo ih videli da njihove poruke uzimamo zdravo za gotovo. Zabrinjavajuća je činjenica da potpuno nesvesno menjamo život u skladu sa nekim od tih neprimetnih informacija o kojima ne dolazimo u priliku ni da razmislimo.

Naravno, javne ličnosti su zaslužile da budu u centru pažnje zato što su značajnim odricanjima ceo svoj

život posvetile konkretnom profesionalnom cilju. Nezahvalno je da očekujemo da se u društvu na isti način predstavljaju ljudi koji su uložili veliki trud da bi stigli do željenog cilja i oni koji su izabrali lagodan život bez odricanja. Upravo zbog takvog načina života i zbog stremljenja ka uspehu, fudbalske ili filmske zvezde su poštovane od strane velikog broja njihovih ljubitelja. Da se priča završava na poštovanju i podršci, odnos između zvezda i njihovih fanova ne bi bio predmet daljih kulturnoških i saznajnih analiza. Međutim, kada vidimo da sve više mladih članova društva imitira i sledi najsitnije modne detalje svojih omiljenih junaka, postavlja se pitanje da li je takvo poнаšanje prihvatljivo i opravданo. Da li je ono opravdano kada klinci počnu i da opo-

**Piše:
Tehran
Halilović**

našaju svoje zvezde, da veruju u iste ideje i imaju sličan životni stil?

Ovim tekstrom ne bih ponavljao zastarelju priču i ne bih zauzimao izbledeli stav da sve što mlađi rade mora biti pogrešno. Nasuprot tome, naučno je dokazano da je izuzetno korisno da svako pronađe uspešne ličnosti koje će mu služiti kao inspiracija u životu, kao dokaz da je uspeh moguć. Što je odabrana ličnost bliža našem psihičkom i mentalnom stanju, izvesniji je uspeh koji ćemo postići sleđenjem te ličnosti. U stvari, uticaj slavnih ličnosti na svoje ljubitelje ne možemo analizirati samo iz perspektive koristi. Korisno ili beskorisno, činjenica je da slavne ličnosti utiču na javnost. Njihov uticaj više nije pitanje koristi za njihove ljubitelje već pitanje nužnosti.

Sovišno je govoriti o tome da sleđenje uspešnih ljudi ima pozitivan uticaj na kvalitet života kada je u njihovom slučaju reč o definitivnom uticaju koji nekada može da se otme kontroli. Da nije tog opšteprihvaćenog uticaja, zašto bi svetske bendove najobičnijih prehrambenih ili konfekcijskih proizvoda reklamirale popularne javne ličnosti? Zato što je njihov uticaj neprikosnoven.

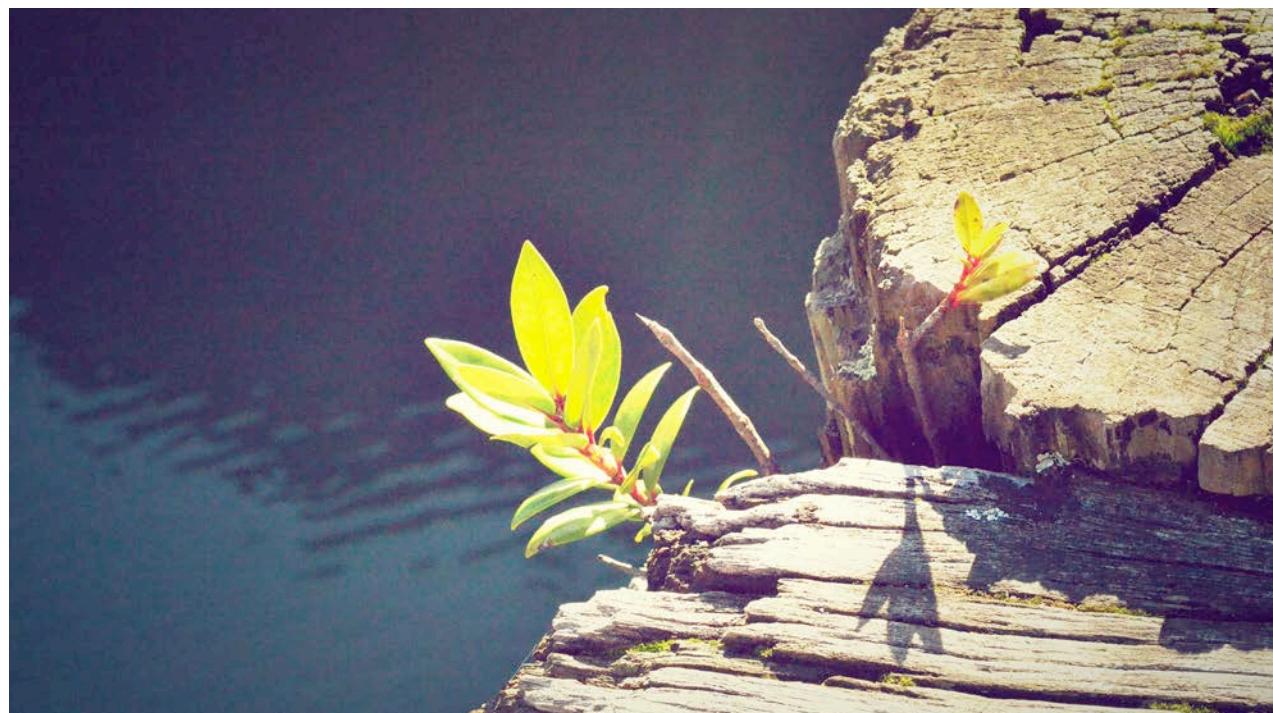
Iz ovog ugla, postavlja se ozbiljno pitanje koliko je mudro prepustiti se ovom prirodnom uticaju koji iz različitih razloga postaje sve češći. Naravno da ne postoji nikakav problem u tome da ljubitelji fudbala kupuju iste „grickalice“ koje kupuje njihova omiljena zvezda. Prirodno je takođe to da biznismeini koriste društveni uticaj javnih ličnosti, na obostranu finansijsku i društvenu ko-

rist, kako bi stekli što veću materijalnu dobit. Ono što nije prirodno i nikada neće postati, ma koliko bilo popularno, jeste to da jedna ličnost postane idol drugim ljudima, svojim ljubiteljima i fanovima, u svim segmentima njihovog života. To je apsolutno neprihvatljivo. Ja kao ljubitelj jednog sportskog kluba mogu da volim jedan određen proizvod zato što se s njim slikala moja omiljena zvezda, ali to ne dokazuje da proizvod koji je on držao u svojim rukama jeste najbolji i najvredniji proizvod.

U slučaju „grickalica“ možda niko i ne pomisli da je najbolje ono što je moj omiljeni fudbaler reklamirao, ali u drugim slučajevima vrlo je verovatno da tako nešto postane ozbiljno uverenje. Na kraju krajeva, nije toliko značajno da razmatra-

mo kakvu predstavu ljubiteљi jedne zvezde stiču o ovoj ili onoj hrani. Postoje mnogo važnije i značajnije teme koje, kao „grickalice“ ili ručne satove, ovaj put potpuno neprimetno, reklamiraju naše zvezde a mi ih usvajamo. O tim stvarima i temama i te kako treba da razmišljamo da li one mogu biti prihvatljive samo zato što ih reklamira jedna sportska, filmska ili muzička zvezda. Koje su to važne teme? To su pitanja smisla života, životnog stila, kao i pitanja životnih i moralnih vrednosti.

Kada sledimo svoju omiljenu zvezdu, treba da obratimo pažnju na to da slavne ličnosti nisu savršene u svim aspektima. Ako nije važno hoćemo li kupiti prehrambeni proizvod s kojim se slikala naša zvezda držeći ga u rukama, jeste od izuzetnog značaja da li ćemo tako

PUT DUŠE

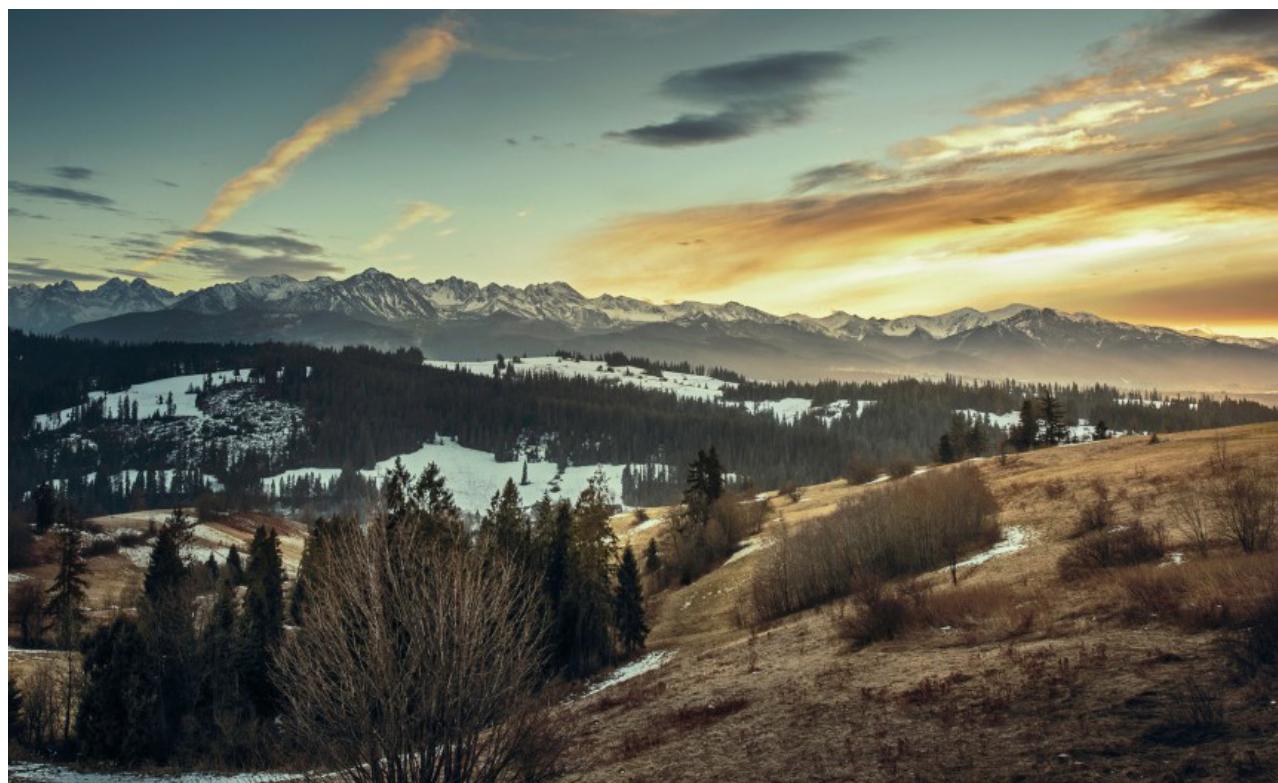
olako primenjivati sve vrednosti koje eventualno ista ta ličnost promoviše u svojim govorima. Možda, odnosno vrlo verovatno, naš heroj ne može da proceni vrednost životnih pitanja podjednako dobro kao što šutira fudbalsku loptu.

Važno je da napomenemo da ne poričemo činjenicu da neki fudbaleri vrlo dobro poznaju moralne i životne vrednosti. U stvari, želimo da istaknemo da postoji mnogo pozitivnog u ponašanju i govoru slavnih ličnosti iz čega bismo mogli mnogo da naučimo. Pozitivna energija koju šalju svojim ljubiteljima, poštovanje koje izražavaju prema njima i mnogi drugi poučni gestovi poznatih ličnosti mogu biti uzor. Ali, pored toga, postoji i druga strana njihovog po-

našanja koja nije uvek pozitivna i poučna. Neke slavne ličnosti mogu nekim svojim gestovima negativno da utiču na ljude koji ne analiziraju ono što vide. Arogantni sportisti, narcisoidni glumci i ostali poznati koji stiču slavu izbezumljenim ponašanjem samo da bi je stekli, podjednako utiču na svoje ljubitelje kao i sve druge slavne ličnosti.

Do koje granice sme da ide sleđenje slavnih ličnosti? Nije zamišljeno da u ovom tekstu ponudimo odgovor na postavljeno pitanje. Ovo pitanje, samo po sebi, značajan je odgovor. U sleđenju slavnih ličnosti postoji granica. Granica koja sprečava ljubitelje sportskih i drugih poznatih ličnosti da slepo sledi sve postupke i misli jedne osobe a da ne razmisle

o njihovom značenju. Grаницa koja pravi razliku između idola i uzora. Sledenje slavnih ličnosti pozitivno je i korisno sve dok ta ličnost ne postane naš idol. Najzanimljivije je to što mlađi ljudi koji imaju svoje idole i slepo ih slede obično i ne razmišlju o onom pozitivnom što potiče od njihovih heroja. Nije teško prepoznati mlađe ljudi koji su izgubili sebe i svoj život u pronaalaženju i oponašanju tuđih života. To nije korisno i poučno sleđenje. Slavne ličnosti sledimo uz razmišljanje da bismo ubrzali put kojim su oni prošli i da bismo postigli sličan ili veći uspeh, a ne da bismo ostali običan i neuspešan sledbenik koji pravi iste greške i besmislice i misli da je uspeo u životu zato što liči na nekog poznatog.

SUHRAVARDI I SVETLOST ZAROBLJENE DUŠE

„Odričući se svog tela i ostavljajući ga po strani, ja bih se često osamio sa svojom dušom. Bio bih tada poput osobe koja se oslobođila svog tela, koja je uklonila prirodne zastore, te koja se odrekla materije. Bio bih unesen u svoju bit i izvučen iz drugih stvari. Tada bih video u svojoj duši divotu, veličanstvo, sjaj i lepote čudnovate i prefinjene i ostajao bih zapanjen. Saznao bih da sam jedan deo najuzvišenijeg, plemenitog sveta.“

Ovako jedan od najslavnijih islamskih filozofa Suhravardi prepričava briljantno Platonovo duhovno iskustvo. Suhravardi je živeo u drugoj polovini XII veka i za samo trideset šest godina, koliko je trajao njegov fizički život, napisao je nekoliko sjajnih filozofskih dela i brojne mističke i simbolič-

Piše:
Seid
Halilović

ke poslanice na arapskom i persijskom jeziku. U istoriji naučnih disciplina u islamu ostao je upamćen po tome što je utemeljio novu islamsku filozofsku školu, u kojoj se središnji značaj pridaje – svetlosti.

Zapravo, Suhravardi se opredelio za to da prvo pitanje u njegovoj filozofiji bude pitanje duše. Ono što njega posebno interesuje jeste kako duša sazna o sebi i šta su rezultati tog samosaznanja. Ovde je korisno primetiti da svaka filozofska škola ima svoje precizno polazište i na osnovu toga moguće je čak predvideti sudbinu i tok te škole. Polazna tačka Suhravardijeve filozofije jeste duša.

U toj početnoj studiji naš slavni filozof objašnjava da saznanjem o sebi duša u stvari dolazi do saznanja da

je ona od svetla, to jest da ima svetlosni identitet. Na tragu tog zaključka, Suhravardi počinje da razmišlja i o višim istinama u univerzumu koje nadilaze stepen čovekove duše. Napokon, on će shvatiti da sve one takođe imaju svetlosni identitet. Dakle, on je u svojoj filozofskoj školi izabrao možda najbolju početnu tačku. Jer, u toj tački susreću se pitanja o duši, o univerzumu i o samom saznanju. Sve je upravo tu na neki način isprepleteno.

No, ako je duša svetlosna realnost, to znači da ona nikada sebi ne može ostati skrivena. Ona sebe neposredno poznaje i vidi. Kao što ni svetlost nikada ne može biti u tmini. Jer svetlost je uvek po sebi osvetljena i jasna, to jest nemoguće je da bude zamračena.

Ali, gle čuda, ista ta svetlosna duša sada zapada u tminu i ostaje zarobljena u materijalnom svetu. Suhravardi u svojoj filozofiji poučava kako duša opet može izaći iz tamnice i oslobođiti se svega što je opterećuje i uznemirava. On objašnjava da se ona mora posvetiti duhovnim vežbama i stremiti – istinskoj ljubavi. Samo u

tom slučaju ona će se otregnuti iz okova materijalnog sveta i vinuti se u višne svetove svetlosti. Tada ona napokon biva obasjana svetlošću istinskih i unutrašnjih saznanja.

Suhravardi je o ovom zatvoreniku u tamnici našeg tela napisao i jednu predivnu simboličku poslanicu čiji naziv u prevodu glasi *Priča o*

zapadnom otuđenju. I zaista, ovaj naziv je neizmerno prefinjen i inspirativan, a sama poslanica smatra se jednim od najbriljantnijih dela muslimanskih pisaca o „psiholojiji svetlosti“. Jer, ne zaboravimo – duša je svetlost. Ali svetlost koja se rađa na *istoku* univerzuma i onda zalazi i pada u *zapadne* krajolike. Na *zapadu* postojanja ona ostaje zatočena, otuđena i prognana. A u čemu je rešenje i na koji način se duša može izbaviti iz *zapadnog* prognanstva i okrenuti se *istoku* i svojoj istinskoj domovini? Već spomenusmo da Suhravardi u odgovoru na ta pitanja piše o duhovnim vežbama, o čežnji, o ljubavi i o prispeću svetlosti.

Veliki filozof iz Suhravarda govori i o dušinoj iskonskoj domovini. Prema njegovom mišljenju, čovekova domovina ne mogu biti Damask, Bagdad niti bilo koje drugo mesto na ovom materijalnom svetu. Jer, on nas podseća da je verovesnik Muhamed jednom prilikom kazao: „Ljubav prema ovom svetu jeste osnova svih grešaka.“ A s druge strane, verovesnik je, kako dodaje Suhravardi, govorio: „Ljubav prema domovini jeste znak vere.“ Gde je onda naša domovina ako to nisu ovi krajolici u svetu prirode? Suhravardi odgovara da je to ona domovina o kojoj u *Kuranu* iščitavamo: „O, dušo smirena, vrati se ka Gospodaru svom zadovolj-

na, uzadovoljena [pri Bogu]“ (*Kuran* LXXXIX: 27–28). Naime, čovek je došao iz uzvišenih svetova, njima pripada i oni su njegova prva i prava domovina. Tamo je on bio i njegov osnovni cilj mora biti da se tamo i vrati. Da se vine u nebesa čistote svoje duše. Suhravardi odlično primećuje da se u spomenutoj kuranskoj poruci kaže *vrti se*, a vratiti se može samo negde gde smo ranije već bili. On piše da nekome ko nikada nije bio u Egiptu ne možemo kazati: „Vrati se u Egipat.“ Nesumnjivo, pogrešno bi bilo ako bismo čoveka i čovekovu dušu bilo kako povezivali s drugačijim domovinama i s fizičkim svetom. Jer, duša u fizičkom svetu nije slobodna. Ona ovde oseća tegobu i bol i nipošto ne uživa. Osim ako nismo opjeni svetom prirode. A ako jesmo, onda nemojmo očekivati da ćemo osetiti slast ni kada su sredi višnja duhovna stanja i saznanja.

Suhravardi u jednoj poslanici poručuje: „Ako ne budemo uživali u intelektualnom svetu i ako ne budemo osećali bol zbog nemoralnosti i neznanja, to će biti zbog toga što je opijenost svetom prirode dominantna u nama i što smo zaokupljeni nečim drugim, a ne *svojim* svetom. No, kada nestanu te zaokupljenosti, osoba koja poseduje savršenstvo osetiće beskonačni užitak neposrednim sagledanjem Nužnoga

bica, najuzvišenijeg sveta i čuda sveta svetlosti. Ona će večno ostati u tom užitku 'na mestu istine, kod Vladara svemoćnoga' [*Kuran* LIV: 55], i postati intelekt svetlosni iz grupe arhanđela bliskih. Nikada se neće prisjetiti ove zemlje nečiste i biće je sramota da je pogleda. 'I kad tamo pogledaš, ugledaš blagodat i carstvo golemo' [*Kuran* LXXVI: 20].

A Bog uzvišeni će joj od svetlosti svoga veličanstva dati duhovne napitke, kao što je rekao: '[...] i daće im Gospodar njihov da piju čisto piće' [*Kuran* LXXVI: 21]. Ova grupa će se osloboditi od smrti i od fizičkih zaokupljenosti, izaći iz tmina i prispeti do izvora života i mora istinske duhovne svetlosti...“

TOPLINA U SABEROVOM POGLEDU

U Isfahan sam dolazio još dok sam bio mlad, u nekoliko navrata. Ali kada se sabere sve ukupno, u tom gradu sam se zadržao samo desetak dana, ne više. Sabera sam poznavao još od studentskih dana. On je otac mog nekadašnjeg dobrog prijatelja Saleha, koji je zbog bolesti preminuo pre nekoliko godina. Poslednji put sam ga video onda kada sam sa njegovim pokojnim sinom dolazio u Isfahan. Sećam se da je bio upečatljivo povučen, ali da je mudro posmatrao sve oko sebe. Dok je bio u našoj bližini, uvek sam imao osećaj da sve vreme pomno prati naše postupke i reči, i da ih sve detaljno analizira, što ne znači da je bio radoznao. Pogled mu je bio prodoran. Blagi prijatan osmeh nije skidao s lica. Bio je čovek srednje građe. Imao je gustu smeđu bradu. Svakih dva-

desetak minuta iz džepa na košulji izvadio bi svoj mali zeleni češalj, pa bi očešljao bradu. Kosa mu je takođe bila uredna, iako se to nije toliko ni primećivalo jer ju je uglavnom prekrivao crnom pletenom kapom. Govorio je da ju je nabavio u Iraku, u Nedžefu, pa mu je zato bila posebno draga. Kada bi izlazio iz kuće do svoje radnje ili bilo gde drugde, oblačio bi smeđi vuneni ogrtač, koji ga je u mojim očima činio veoma harizmatičnim. Nije mnogo pričao. Rečenice su mu bile kratke. Govorio je jezgrovito i odlučno, a nije bio sklon tome da ispituje o nečemu što bi se na bilo koji način povezivalo s privatnim životima drugih ljudi. Mene, recimo, prvi put kada je video nije pitao ni odakle sam, ni kada sam se upoznao s njegovim sinom, ni šta studiram.

Piše:
**Muamer
Halilović**

Živeli su u starom delu Isfahana. Njihova kuća se nalazila u isprepletanim sokacima iza čuvene nekadašnje safavidske palate Ćehel-sotun (četrdeset stubova). Sećam se da smo Saleh i ja nekoliko puta peške odlazili do te palate i pripremali se za ispite – nekoliko puta sam u Isfahan dolazio baš pre ispitnih termina. Kuća im je bila prostrana, jednospratna, s malim dvorištem ograđenim glinenim zidom koji je sigurno imao preko stotinu godina. Saleh mi je pričao da je to njihova porodična kuća i da ju je kupio Saberov deda, a njega nikada nisu videli ni Saleh ni Saber. Umro je još dok je Saberov otac bio dete. Isfahan me je zbog topline njihovog doma uvek podsećao na prijatan miris domaće persijske hrane, sveže skuvanog pirinča, domaćeg slanog jogurta koji je

Saber donosio iz obližnjeg sela koje je vrlo često posećivao, šafrana, sočne salate i bogatog preliva od pilećeg mesa i nekih čudnih začina. Svi bismo sedeli za istom trpezom i zajedno ručali ili večerali.

Svega toga sam se prisjećao dok sam te noći gledao Saberovo lice, naborano, staro, ozbiljno i pomalo tužno. Čekao me je na aerodromu. Javio sam mu da stižem u Isfahan. Želeo sam da ga vidim jer sam od mnogih ranijih Salehovih i mojih prijatelja čuo da se još više povukao u sebe. Nisam ga posetio nakon Salehove smrti. Samo sam se jednom čuo s njim, i nazdravio mu glavu i izrazio svoje veliko žaljenje. A njegov glas je i tada bio odlučan

i čvrst, a ujedno ljubazan i prijatan. Ali te noći, dok sam izlazio iz glavne sale isfahanskog aerodroma, u mešavini mesečine, neonskih svetala ulične rasvete i farova autobusa i taksija čiji vozači su neprestano uzvikivali imena raznih ulica po Isfahanu i tako očekivali svoje mušterije – njegovo lice mi je izgledalo tužnije nego ikada. Gledao je nekoliko metara ispred svojih nogu, baš kao i uvek, zamišljen i smiren. Na čelu je imao bore. Brada mu je bila očešljana i uredna, bela kao sneg. Crna boja njegove male kape sada se mnogo lakše primećivala jer je s belinom njegove osedelje kose pravila tajanstveni kontrast. Ali leđa su mu još uvek bila prava. Nije dozvolio da mu životne teškoće

slome leđa. Nijedan veter u Saberovom životu nije uspeo da slomi njegove grane, da oduva njegove listove, da oduzme njegovu svežinu, da ubije njegovu volju za životom. Da, to je bio Saber koga sam poznavao.

Ugledao me je kada sam mu već bio prilično blizu. Prišao je i zagrlio me.

„Zdravo, sine“, bile su prve reči koje je izgovorio. „Donosiš mi lepa sećanja.“

„Zdravo, striče Sabere“, toplo sam mu uzvratio zagrlijaj i pozdrav – iako ni ja više nisam bio mlađ. „Ti se ne menjaš ni posle ovoliko burnih godina“, pokušao sam da započnem razgovor iako nisam ni očekivao da će s tihim Saberom biti opširnijeg razgovora.

„Svi nosimo nešto iz prošlosti, sinko moj. Zato se i čini da ostajemo isti“, izgovorio je gledajući u avion koji je upravo tada sletao. Uzeo je moju torbu i krenuo ka automobilu koji je bio parkiran na drugoj strani ulice.

Kada smo stigli do Sabrove kuće, shvatio sam da je ostao potpuno sam, da mu je supruga preminula nepunu godinu nakon Salehove smrti, a da mu ostala deca više ne žive u Isfahanu. Redovno ga posećuju, ali više

ne žive u toj nekada njihovoj porodičnoj kući. Drugi sin, Salehov mlađi brat, sada radi na Univerzitetu u Tabrizu, a čerka mu nakon udaje živi u Mašhadu. Saber je te noći o svom životu pričao kao da prepričava roman, smirenio i sažeto.

Nakon što sam se raskomotio i ostavio torbe u sobi koja je nekada pripadala po kojnom Salehu, Saber me je pozvao na večeru. Nije bila neka bogata i raznobojava večera na koju me je još ra-

nije navikla Salehova pokojna majka, ali pošto sam bio veoma gladan, dobro mi je došla. Saber je na glavnom istorijskom isfahanskom trgu Nakš-e Čahan (Slika sveta) imao radnju u kojoj je svoje ručno pravio i prodavao tradicionalno isfahansko bakrenou posuđe u raznim bojama. Ali i povrh toga, na trpezi više nije bilo ni traga od tog veličanstvenog posuđa, a nekada ga je u njegovoj kući bilo napretek. Posle večere otisao sam na spavanje kako bih se odmorio od putovanja. No, kada sam se u sobi spremao da legnem, u dvorištu koje sam mogao da vidim s prozora ugledao sam Sabe ra. U crnom dugom ogrtaču izlazio je iz kuće i tiho zatvarao vrata. Verovatno je htio da ne čujem da je išao.

Pošto sam znao da se Saber znatno promenio nakon Salehove smrti, zabrinuo sam se da ga sećanja ne ponese i da ne učini neko nepromišljeno delo zbog kojeg bih i ja morao da odgovaram. Brzo sam se obukao i istrčao za njim. Ugledao sam ga na samom kraju sokaka kako već skreće ulevo. Pošao sam za njim. Prišao sam toliko da me ne primeti, ali da ga ne izgubim iz vida u malim sokacima u njihovom naselju. Prošao je nekoliko uličica i stigao do visokih bedema palate Čehel-sotun. Malom tamnom ulicom iza te muzejske palate kretao se otežanim koracima. U svakom njegovom koraku

primećivao sam veliku tuga koju je sve vreme nosio sa sobom, u svom srcu. Stigao je do male trošne kuće. Pokucao je na vrata. Vrata je otvorio dečak – rekao bih da je imao između 10 i 15 godina – i Saber je ušao. Delovalo mi je da se Saber i dečak odranije poznaju.

Sačekao sam desetak minuta ispred kuće. Već sam planirao da se vratim kući – iako sam nažalost zatvorio vrata Saberove kuće, pa ne bih ni znao kako da uđem – kada sam ugledao Sabera da izlazi iz kuće, sâm. Zatvorio je vrata i krenuo ka meni, tj. krenuo je ka svojoj kući, a ja sam mu bio na putu. Nisam

stigao da se sakrijem, pa me je ugledao.

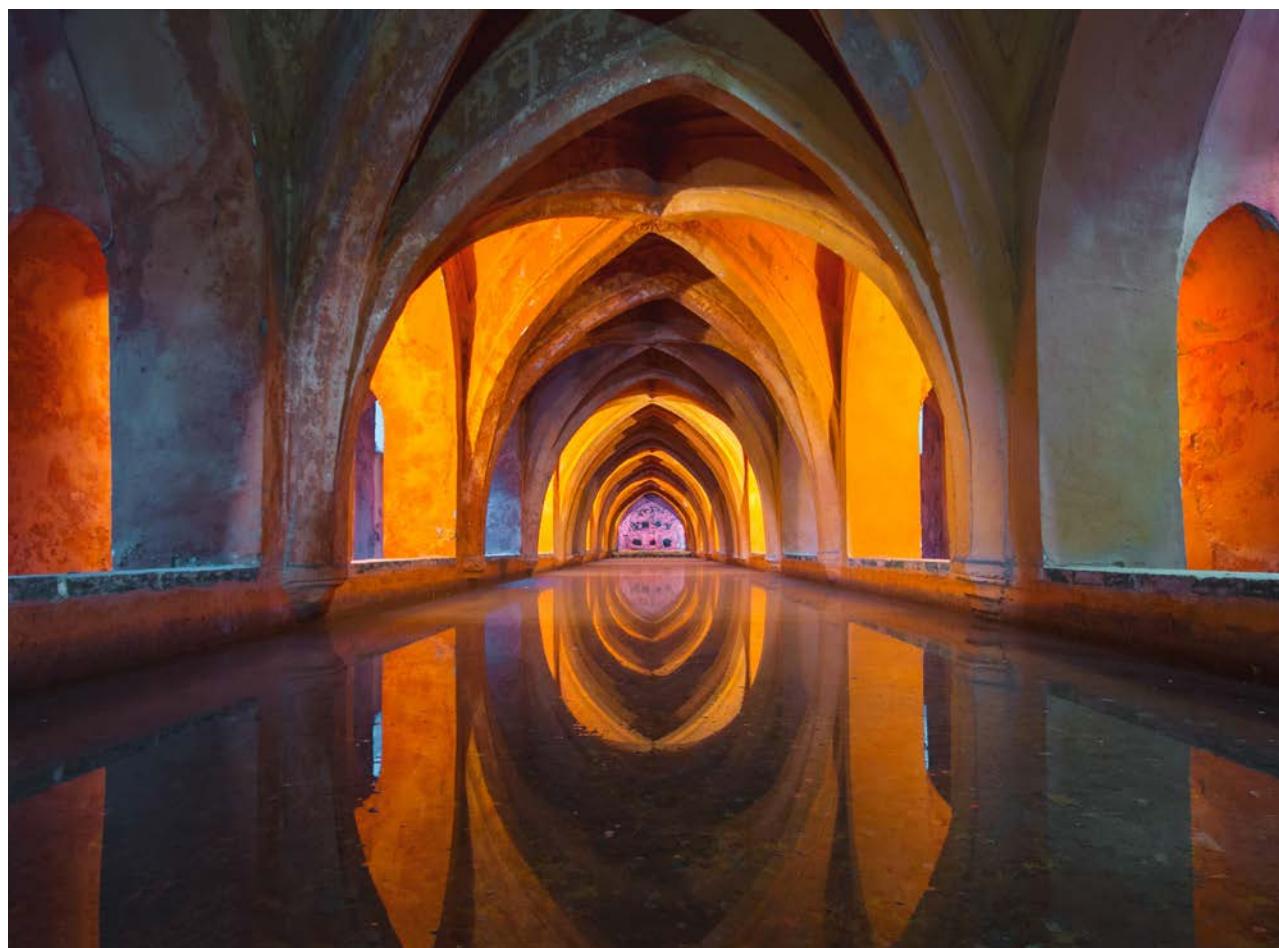
Prišao mi je začuđeno i upitao: „Sinko, zašto si ti ovde? Je li se nešto dogodilo?“

„Nije ništa posebno, striče Sabere“, odgovorio sam zbunjeno, „nego sam video da ste Vi izašli iz kuće ovako kasno, pa sam se zabrinuo. Krenuo sam za Vama, pa sam video da ste ušli u tu kuću.“

Sa dubokim uzdahom okrenuo je glavu ka toj kući. Nakon nekoliko sekundi ponovo me je pogledao, desnú ruku je stavio na moje levo rame, i progovorio: „Neke stvari se, sine moj, teško

mogu objasniti. Pokazaću ti nešto kada stignemo kući.“ Krenuli smo Saberovoj kući kroz iste one tamne i uske sokake. Sve do kuće ni ja ni on nismo progovorili ni jednu jedinu reč. On je gledao nekoliko metara ispred svojih nogu, kao i uvek, a ja sam posmatrao visoke bedeme palate Ćehel-sotun i u mislima ih upoređivao sa starim glinenim zidovima Sabrove kuće i kuće iz koje je izašao onaj dečačić. Ubrzo smo stigli u Saberovu kuću.

Rekao mi je da ga sačekam u dnevnoj sobi, a on je otišao do svoje. Kuća je bila strahovito tiha. Nekada je tišina izrazitija i primetnija

REČI I SIMBOLI

od najveće buke. Tišina koja sledi nakon buke nekada navljuje neko previranje i velike promene, a nekada pokazuje da je sve okončano i završeno, te da se samo čeka kraj. Tu nemu tišinu prekinuo je Saber svojim drhtavim glasom, pokazujući mi nekoliko papira: „Pogledaj, sine, ovo! Ovo je najveća želja tvog prijatelja Saleha, koju ja posle njegove smrti voljno obavljam.“

Na papirima su bile adrese mnogih siromašnih kuća u Isfahanu. Sećam se da mi je Saleh još ranije govorio da istražuje i popisuje imena,

adrese i socijalni status članova siromašnih porodica. „Ali to istraživanje je, čini mi se, bilo po narudžbi neke humanitarne agencije, i Saleh ga nije obavljao potpuno samoinicijativno. Bar je meni tako govorio“, bile su prve reči koje sam tada izgovorio dok sam posmatrao papire.

„Tako je. To istraživanje on nije obavljao samoinicijativno, ali je uvek govorio da ga problemi tih ljudi muče kao da su njegovi. Nakon njegove smrti, odlučio sam da dođem do tog spiska i da svim tim ljudima pomažem kao da je svako od njih moj

Saleh jer njihovi problemi zapravo i jesu Salehovi problemi. U njihovim osmesima vidim osmeh mog Saleha, a u njegovom osmehu osećam i njegovu smirenost.“

Ove Saberove rečenice još uvek mi odzvanjaju u ušima. A od tada je prošlo više od pet godina. Saber je umro prošle godine, to sam saznao nedavno, ali njegova roditeljska ljubav остаće ovekovečena, bar u mom srcu. Želeo je da svoje dete usreći i oplemeni čak i posle njegove smrti. Njegov smiren pogled još uvek greje moje srce.

ZAŠTO SVI NEMAMO JEDNAKE TALENTE

Talenat je posebno razvijena sposobnost pomoću koje brže i lakše stičemo veštine i uspeh na različitim poljima. Pitanje nejednakih talenata verovatno je jedno od prvih pitanja koje će ateista nametnuti kada dokazuje da je nemoguće da postoji mudro, sveznajuće i svemoguće biće koje je uređilo svet na najbolji mogući način. Problem nejednakih talenata kod ljudi povezuje se sa pitanjem božje pravde i Njegove svemoći. Da li je postojeći svet ono najbolje što je svemoguće, sveznajuće i pritom dobromerni biće moglo da stvori? Ako jeste, zašto nisu svi ljudi obdarjeni jednakim i maksimalnim talentima? Zašto nije svim ljudima pružena jednaka šansa da uspeju u životu? Zar nismo svi mogli da imamo jednake telesne i psihičke sposobnosti koje i te kako utiču na sreću ili tugu u ži-

Piše:
**Tehran
Halilović**

votu? Navodeći ova pitanja, ateisti poručuju da je sasvim neprihvatljiva ideja da je ovaj svet najbolji mogući i time osporavaju verovanje u božje postojanje.

Osim ateistima, ovo pitanje je zanimljivo i vernicima koji nisu sigurni na koji način treba da reše ovo pitanje. U nastavku ćemo pitanje nejednakih talenata više razmatrati sa ovog drugog aspekta, znači iz perspektive osobe koja veruje u božje postojanje ali nije u stanju da objasni zašto svi ljudi nemaju jednake maksimalne talente.

Zašto je neko pametan, jak i hrabar a neko drugi nije? Ako već mora da postoji razlika u talentima, zašto ja nisam prvi, najjači, najpametniji i najhrabriji? Zašto su neki ljudi toliko netalesnici i nesposobni da ne mogu sebi da obezbede ni najosnovnije životne potre-

be? Zašto su neki ljudi fizički nesposobni? Zašto su neki od njih rođeni u tom stanju? Ako ostanu bez adekvatnog odgovora koji je pre svega utemeljen na naučnim činjenicama, ova pitanja mogu poslužiti ateistima kao dokaz za njihove tvrdnje. Ova pitanja takođe mogu poljuljati vernikova ubedjenja u neka božja svojstva i imena kao što je Njegova pravda.

Oduvek mi se činilo da su neka objašnjenja u vezi sa životnim teškoćama i ograničenjima koje čovek ima na putu sreće neprihvatljiva. U stvari, mnoge analize u kojima obrazlažemo kako opterećujući uslovi života nisu u suprotnosti s božjom milošću i Njegovom svemoći samo brišu pitanje umesto da ga reše. Naravno da životne teškoće i ograničenja ne dokazuju da Bog ne postoji, ali odgovori koje dajemo zašto one postoje nisu

uvek dovoljno ubedljivi niti tačni. U daljem tekstu ćemo ponuditi drugačije rešenje za postavljena pitanja. Dakle, na kraju ostaje još uvek otvoreno pitanje: Zašto nisu svima jednake sposobnosti i da li je bilo moguće da svet bude drugačiji, izjednačen? Zbog nejednakih talenata i sposobnosti ne možemo svi da postignemo maksimalnu sreću, i to je ono što želimo da rešimo u nastavku – zašto nam nije pružena maksimalna prilika za postizanje sreće.

Da su po rođenju ostvareni svi naši snovi i da su postignuti svi ciljevi, ne bismo u njima uživali koliko smo zadovoljni kada ih ostvarimo ili postignemo sopstvenim trudom. Ovo je u stvari i smisao reda i redosleda u materijalnim radnjama: da svako postigne svoj cilj vođeći se svojim trudom i sposobnostima. Osim toga, ni najidealniji uslovi života čoveku ne bi mogli da osiguraju najvažniji aspekt njegovog bića, a to je mentalni i psihički razvoj. Stoga nećemo ulaziti u detalje zašto talenti inače postoje. Oni postoje da bi ostvarenje čovekovih snova bilo što spektakularnije. Talenti postoje da bi postignuta sreća bila blistavija i vrednija. Prihvatimo li da talenti postoje zato što uvećavaju vrednost postignute sreće i ostvarenih ciljeva, postavlja se pitanje zašto su talenti različiti. Ako već moramo da se borimo za po-

stizanje ciljeva kako bi nam oni bili vredniji i značajniji u životu, zašto nemamo svi jednake talente na tom putu?

Razlika u talentima, kako tvrde religijski filozofi, potiče iz razlike u uzrocima koji formiraju ljudska bića i utiču na njihove živote. Razni faktori utiču na to da neko od rođenja bude hrabar, lep i inteligentan, a da neko drugi ne bude. Na mnoge od tih faktora sami ljudi nemaju

ni najmanji uticaj. Naravno, čovek može da poboljša kvalitet svog života sopstvenim trudom. On donosi sve odluke u svom životu svojom dobrom voljom. Talenti ne ugrožavaju slobodu čovekove volje, niti usmeravaju dalji razvoj njegovog života ka određenim ciljevima. Jedini uticaj talenata jeste to što olakšavaju i ubrzavaju poslove za koje je osoba nadarena.

Kako seješ, tako ćeš i da žanješ

Prema zakonu prirode, svi događaji, pa čak i oni „slučajni“, imaju uzrok. Šta će biti posledica nekog događaja, u potpunosti zavisi od uzroka. Nemoguće je razdvojiti uzrok od posledice. Svaki uzrok ima određenu posledicu koja iz njega proizlazi. Uzrok daje posledici suštinu i čini je posebnom. Sve stvari i događaji u priro-

di podređeni su ovom zakonu, tj. zakonu uzročnosti, što znači da svaka posledica pre sebe ima konkretnе uzroke koji su je načinili takvom kakva jeste. Kad bismo poželeli da neke stvari ili neki događaji budu drugaćiji nego što jesu, trebalo bi da potiču od drugačijih uzroka. Jedan isti uzrok uvek izaziva istu posledicu.

S obzirom na izneno objašnjenje o odnosu između

uzroka i posledice, postavlja se pitanje na koji način je određeno da nama pripadnu uzroci za ovaj talenat a ne za onaj. Prihvatićemo činjenicu da sva dešavanja slede opšte zakone prirode. Nisu svi mogli da imaju iste talente i jednake fizičke i psihičke sposobnosti zato što nisu svi ljudi imali iste uzroke. Roditelji koji nas rađaju, društvo u kojem živimo i rastemo, prirodni uslovi kojima smo podređeni i mnogi drugi faktori svakog pojedinca čine različitim od drugih ljudi. Svaka osoba ima zasebnu priču za sebe. Svaki život je nova i jedinstvena prilika da se dođe do sreće.

Prema datom objašnjenju, preostaje nam još jedno pitanje: zašto uzroci mog postojanja i uzroci mojih talenata nisu oni koji su ostvarili najbolje posledice? Zašto neko od rođenja ima probleme čak u telesnom razvoju, dok je neko drugi toliko talentovan da bez teškoće postiže većinu svojih zacrtanih ciljeva? Religijski filozofi dokazuju da je ovo pitanje zasnovano na pogrešnoj prepostavci. Naime, red koji slede prirodna bića nije kao red na autobuskoj stanici ili red u prodavnici da možemo da menjamo mesta i da možemo na različite načine da odredimo ko će biti ispred ostalih. Da je red i redosled u prirodi takav proizvoljan red, bilo bi veoma teško objasniti zašto neko ima urođenu sposob-

nost da obavlja poslove koje želi a neko drugi nema ni osnovne fizičke uslove za lagodan život. Objašnjenje da će nam nedostaci biti nadoknađeni u večnom životu bilo bi samo jedna uteha za teškoće s kojima se suočavamo. U stvari, to bi bilo samo psihičko i utešno rešenje za nejednake talente.

Konačno i potpuno rešenje ovog pitanja jeste u tome što je redosled između prirodnih bića, pa samim tim i uzroka i posledice, poput redosleda brojeva. Ono što jedan broj stavlja na određenu poziciju naspram drugih brojeva jeste sama njegova suština. Možemo menjati redosled ljudi koji stoje u

redu za autobus, ali ne možemo promeniti redosled samih brojeva. Ako broj 4 premestimo na nov položaj između brojeva 5 i 7, on više neće ostati ono što je bio nego će postati nešto novo, postaće nov broj, biće broj 6. Kao između brojeva, tako i u odnosu između uzroka i posledice ne postoji mogućnost menjanja posledice zato što svaka posledica potiče od jednog određenog uzroka. Ono što posledicu čini stvarnom i postojećom jeste jedinstveni uzrok koji ju je izazvao.

Talenti koje ljudi poseduju nisu jednaki zato što nisu jednaki njihovi uzroci. Svakom čoveku je s obzirom

na njegov položaj u univerzumu i njegov odnos prema uzrocima pružena jedinstvena prilika za sreću. Na kraju krajeva, ni pojам sreće nije svima isti. Svako od nas vidi svoju sreću u nekim posebnim ciljevima. Svako od nas polazi sa svoje specifične tačke u potragu za srećom. Ne može oprema za osvajanje vrha planine biti ista za dve osobe koje sa dve ekstremno različite strane prilaze vrhu. Svaki čovek ima svoj poseban put ka sreći zato što je početna tačka kod svakoga stanje njegove jedinstvene duše. Kako možemo očekivati da svi imamo jednake talente a toliko je različitih staza uspeha?

DRUŠTVO: REKA SUDBINE ILI IZVOR SVEŽINE

Jedno od tradicionalnih pitanja s kojim se čovekov um suočavao još u antičko doba jeste pitanje o predodređenosti njegovih dela. To pitanje ne opterećuje samo teologe, filozofe i sociologe, već se vrlo često pojavljuje i u mislima umetnika, zanatlija, poljoprivrednika i svake druge razumom obdarene osobe. To pitanje se nekada obrazlaže ontološki i filozofski, a nekada kulturološki i sociološki. U prvom slučaju reč je o tome da li je čovekova slobodna volja u skladu s božjom apsolutnom moći ili ne, pa bi zato pitanje glasilo: uzimajući u obzir božju moć i znanje, da li čovek kao božje stvorenje može da počini delo koje Bog odranije nije odredio ili ne može? A u drugom slučaju – onda kada se to pitanje obrazlaže kulturološki i sociološki – reč je o tome da li

Piše:
**Muamer
Halilović**

posebne društvene okolnosti u kojima se svaki čovek rađa i živi imaju toliku moć da potpuno formiraju njegove kasnije ideje i dela ili ne. Drugim rečima, da li je nivo prisile društvenog života na čoveka toliki da sve njegove ideje i svako njegovo delo moraju biti usklađeni s osnovnim idealima društva u kojem živi? U ovom tekstu fokusiraćemo se na ovo drugo pitanje. Na to pitanje ponuđena su tri različita odgovora.

Neki su smatrali da je društvo „reka sudbine“ koja će teći sama po sebi, bez obzira na nas. Oni su tvrdili da ta reka sa sobom nosi sve greške i zablude prošlosti zajedno s olupinama svih filozofija i delovima svih civilizacija, mudrost napuštenih etičkih sistema i polomljene komade svih institucija. Tokove te uzburkane reke mo-

žemo samo da kritikujemo, ali nikada nećemo uspeti da iz nje izađemo. Zauvek ćemo ostati u njenoj struji i ona će nas nositi sa sobom. Zato sve naše ideje, pa čak i eventualne kritike, proizlaze iz dubina iste reke. Uzaludno je nadati se da neko od nas može promeniti osnovne tokove svog društva. Uzburkana reka društva progutaće i takvu osobu i sve njene ideje i pokušaje promene; i sve to će sa sobom poneti sledećim generacijama podučavajući ih vrednoj pouci: da ne pokušavaju da menjaju njene tokove. Prema tome, nije čudo što su neki pobornici ove ideje smatrali da želiti jedan drugačiji društveni i moralni sistem od onoga koji je obuhvaćen prirodnom društva znači poricati društvo, a samim tim poricati i sebe.

Drugi su kategorično

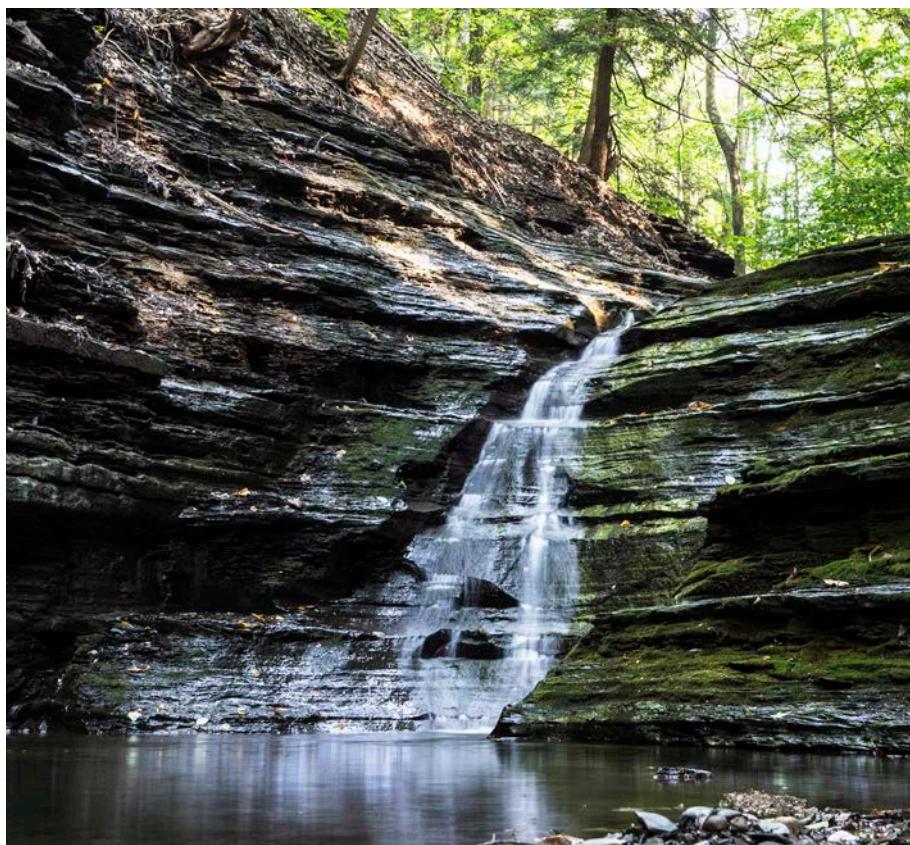
opovrgavali ovakvo poimanje uloge društva u životu pojedinca, verujući da društvo nema nikakvu značajnu ulogu u čovekovom životu. Oni su isticali da društvo postoji da bi moćniji i imućniji jednostavnije materializovali svoje ideje i živeli raskošnije i bezbrižnije. Prema ovoj pesimističkoj teoriji, koja je tokom XVII i XVIII veka imala strasne zegovornike u nekim delovima Britanije i Nemačke, društvo je zapravo i formirano kako bi nemoćni slojevi svojim mukotrpnim trudom doprinisili što raskošnijem životu imućne i vladajuće klase.

Pokušavajući da pronađe najobjektivniji odgovor na pitanje o tome da li društvene okolnosti imaju moć da

potpuno formiraju čovekove ideje i dela ili ne, treća grupa pokušava da se udalji od oba ponuđena stava. Oni su prihvatali da društvo nudi okvire razmišljanja i delatnosti, ali su ipak isticali da to nipošto ne ograničava osobu da razmišlja i deluje potpuno drugačije od verodostojnih predstavnika društva u kojem se rodila i u kojem je odrasla. Zapravo, da takvih osoba nema, nikada ne bi ni dolazilo do velikih promena u društvu po kojima su razna razdoblja istorije čovečanstva prepoznatljiva i karakteristična. S druge strane, oni su odbacivali i pomenutu pesimističku teoriju da je društvo pribor u rukama imućnih pojedinaca i da od njega niži slojevi ne-

maju skoro nikakve koristi. Murteza Mutahari, jedan od slavnih savremenih muslimanskih filozofa, spada u ovu grupu.

On u svojim opsežnim istraživanjima o socijalnoj filozofiji ističe da svaka osoba razmišlja i deluje pod uticajem dve vrste činilaca i faktora: unutrašnjih i spoljašnjih. Spoljašnji faktori se dele na prirodne i društvene, a unutrašnji na emotivne i racionalne. Prirodni spoljašnji faktori utiču na strukturu čovekove ideje i njegovog čina, ali vrlo retko i na samu suštinu. U tu grupu spadaju: čovekovo fizičko zdravlje, ekonomski status, klimatski faktori itd. Društveni spoljašnji faktori mnogostruko utiču na samu suštinu čovekovih ideja i dela. To možemo vrlo lako primetiti u činjenici da je broj osoba koje u jednom društvu plivaju uzvodno i prkose većini uvek manji od broja onih koji plivaju nizvodno i u skladu s osnovnim orientacijama svog društva. Naime, da nije bilo unutrašnjih faktora, možda нико не би ни могао да плива узводно и да пркоси stavovima društva u kojem се родио и у којем је одрастao. Upravo u tome primećujemo važnost unutrašnjih faktora. Emotivni unutrašnji faktori najviše utiču na kvalitet čovekovog psihičkog i duhovnog života. Njegovo zadovoljstvo stanjem u kojem се налази – nezavisno od toga da li

to stanje drugi članovi društva smatraju povoljnim ili ne – najčešće je posledica njegovih emocija. Konačno, racionalni unutrašnji faktori, poput onih društvenih, direktno utiču na suštinu čovekovih ideja i dela.

Ovi faktori vrlo retko vode ka istom smeru.

Nekada nas fizička bolest ometa u tome da napredujemo u svom materijalnom ili duhovnom životu. Štaviše, u nekim periodima u istoriji, velike epidemije su za veoma kratko vreme odnosile veliki broj ljudi i tako nanosile nepovratne štete mnogim društvima, pa i celokupnom čovečanstvu. U takvim periodima najsnazniji su prirodni faktori.

Nekada se ljudi rađaju u „pogrešnom društvu“, pa nikada ne dobijaju priliku da iskažu svoja istinska uverenja ili da rade ono što smatraju ispravnim. Tada dominiraju društveni faktori.

Nekada nas emocije toliko obuzmu da više ne primećujemo ništa oko sebe, ni društvo ni probleme u njemu. Mistici su najbolji primer za takvu pojavu. Iz ljubavi prema Bogu oni zanemaruju sve aspekte materijalnog sveta i potpuno ili delimično povlače se iz društva. Jasno je da u takvim okolnostima emotivni faktori pokazuju svoj veliki i svestran uticaj.

A nekada sve ove fakto-re i činioce nadjača razum, koji postoji u svakom od nas i koji nije satkan od eleme-

nata društva niti je zaliven idejama članova zajednice u kojoj živimo. Tada se rađaju nove ideje koje imaju moć da društvo preusmere s jednog na drugi kolosek i da ga suštinski promene. Naravno, takve promene se ne događaju preko noći; one zahtevaju mukotrpan trud nekoliko generacija. Ta dominacija čistog razuma predstavlja najblistavije periode u životu svakog društva. U takvim periodima postaje potpuno jasna činjenica da društvo nije „reka sudsbine“ u kojoj članovi imaju pravo samo da zaplivaju i da se prepuste njenoj struji i tokovima, niti je pribor u rukama moćnih i imućnih koji nastoje da zloupotrebe čak i oskudne mo-

gućnosti drugih pojedinaca kako bi postigli svoje ciljeve. Takvi periodi nam pokazuju da je društvo blagodat i da ga treba ceniti, koristiti njegove potencijale za raspodelu pravde u životu, živeti zajedno s drugim ljudima i doprinositi što moralnijem i prosperitetnijem životu, ali ujedno i konstantno uklanjati eventualne nedostatke i sve vreme ga usmeravati ka idealima na koje nam ukazuje čist razum. Čovek s takvim idealima nije „dete svog vremena koje pliva nizvodno“, već mornar koji će brod svog društva usmeriti ka najuzvišenijim ciljevima. A takvi periodi u istoriji mogu nastati bilo kada i bilo gde.

VISOKO OBRAZOVANJE U ISLAMSKOM SVETU

Kada se u Evropi govorio o visokom školstvu, najčešće se spominje Univerzitet u Bolonji kao jedna od prvih visokoškolskih institucija. Pored toga, veoma se retko, skoro nikada, navode visokoškolske ustanove koje su nastale na teritoriji islamskog halifata u srednjem veku.

U vreme nastanka visokoškolskih ustanova, za razliku od današnjeg razumevanja pojma i svrhe univerziteta, osnovni zadatak je bilo širenje obrazovanja pre nego istraživački podojavati. Osnovni cilj visokog školstva u vreme antičke Grčke i iz Platonove perspektive bio je da se stvori „elita“ koja bi predstavljala „zaštitničku klasu“ iz koje bi ponikao „filozof“ koji bi bio sposoban da obavlja ulogu vladara. Pored toga, akcenat u prvobitnim vi-

sokoškolskim ustanovama bio je na postizanju jedinstvenog univerzalnog znanja s pluralističkim epistemološkim konceptima koji su ujedno bili u harmoniji s božjim otkrovenjem. Ideja ovih institucija umnogome se razlikovala od današnjih visokoškolskih ustanova čiji je prvenstveni cilj da pruže znanje iz određene, veoma uske, strukovne oblasti, pri čemu odlučujuću ulogu u kreiranju obrazovne strategije igra globalno tržište i to koje se „specifično“ znanje najviše traži i najbolje prodaje na njemu.

Razumevanje potrebe da se stvore institucije koje bi pružale jedinstveno univerzalno znanje u skladu s božjim otkrovenjem u islamskom svetu bilo je veoma prisutno još od 8. i 9. veka, značajno pre nego što su uspostavljeni prvi univerziteti

Piše:
**Ivan Ejub
Kostić**

u Evropi. Takav trend je bio upravo rezultat činjenice da su mnoge ideje i koncepti u islamskoj civilizaciji preuzeti iz antičke Grčke. Dve institucije koje pretenduju da budu najstarije obrazovne ustanove u islamskom svetu (postoje određene tvrdnje da su najstarije i na svetu), a čiji je cilj bila edukacija na nivou visokog obrazovanja, jesu Univerzitet u Keruanu u gradu Fes u Maroku i Univerzitet *Zejtuna* u Tunisu.

Uloga znanja u islamu

Znanje (ar. *ilm*) igra jednu od centralnih uloga u islamskom svetopogledu. Kuranski tekst oko 750 puta spominje reč *ilm* i druge reči koje su izvedene od nje. U jednom kuranskom stihu kaže se: „Bog će na visoke stepene uzdignuti one među vama koji veruju i kojima je dato znanje“, što implicitno dovodi u neposrednu vezu

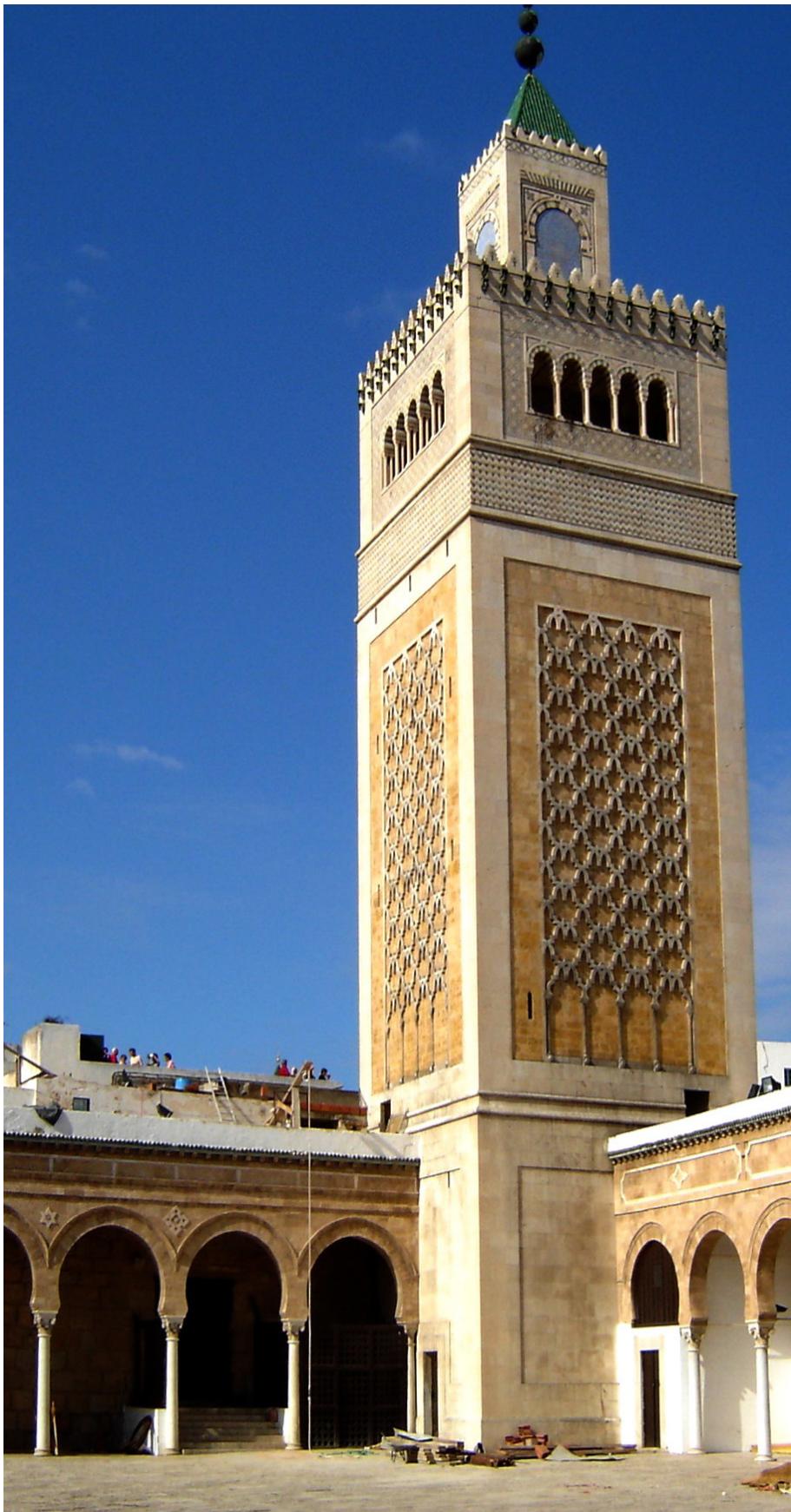
da bez znanja osoba ne može da spozna Boga, a bez spoznaje Boga osoba ne može da poseduje istinsko znanje. Drugim rečima: znanje koje ne poznaje veru samo je delimično znanje jer takvo znanje predstavlja samo fragmentovano znanje koje nije u poziciji da u celokupnosti spozna i sagleda univerzum. Pored kuranskog teksta postoji i nekolicina predanja verovesnika Muhameda u kojima se govori o značaju sticanja znanja. Verovesniku se pripisuje da je rekao: „Sticanje znanja je obaveza

svakog muslimana, kako muškarca tako i žene“, kao i čuveno predanje koje se najčešće spominje kada se govori o položaju i značaju znanja u islamskom učenju: „Tražite znanje, makar i u Kini.“

Prvobitni oblici edukativnog sistema u muslimanskom svetu nastali su još u vreme verovesnika Muhameda, koji je imao običaj da u džamijama nakon molitve vernicima daje instrukcije i da im približi i dodatno objasni kuransku objavu. Običaj je bio da se nakon za-

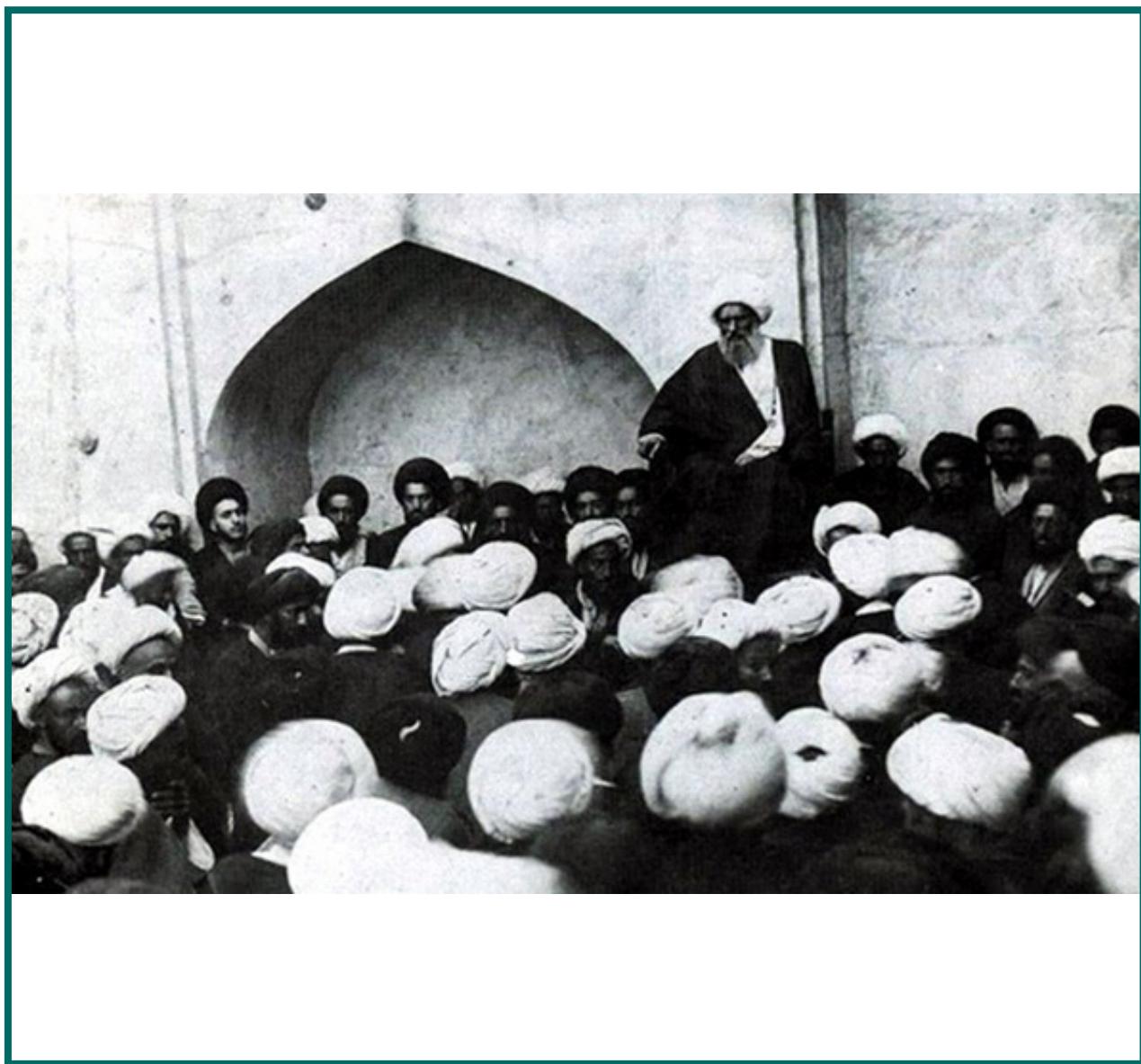
vršene molitve ljudi okupe u krugovima oko verovesnika koji bi sedeо u centru. Ovakav vid edukacije po uzoru na verovesnikovu praksi brzo se ustalio u svim delovima islamskog halifata. U svim gradovima nicale su „škole džamije“, u kojima su se predavanja održavala nakon molitvi. Doduše, ovakav vid predavanja skoro po pravilu odvijao se u „manjim džamijama“, koje su među muslimanima poznatije pod terminom *medžidi*. Ove džamije su se prvenstveno razlikovale od većih džami-

ja po tome što u njima nije održavana *džuma*, iliti nedeljna zajednička molitva koja se klanja svakoga petka. Takođe, broj *mesdžida* je bio značajno veći od broja džamija jer je svaki kraj grada imao svoj *mesdžid* kako bi meštani mogli bez većih problema da klanjaju pet dnevnih molitvi. O popularnosti i rasprostranjenosti *mesdžida* najbolje svedoči podatak da je u Bagdadu u jednom momentu bilo čak 3000 *mesdžida* u kojima se vršila edukacija. Međutim, ubrzo je postalo jasno da iz funkcionalnih razloga mora doći do razdvajanja prostora gde se obavljala molitva od prostora za edukaciju. Tako su nastale zasebne jedinice koje su služile samo edukaciji i koje su do dana danšnjeg poznate pod nazivom *medresa*.

Islamski vladar koji je verovatno najviše popularizovao *medrese* u islamskom svetu i koji je poznat po izuzetnom ulaganju u obrazovanje bio je Nizam el Mulk. Doduše, u njegovom periodu veliki akcenat je stavljan na institucionalizaciju šafitske versko-pravne škole (*mezheba*) i na popularizaciju sunitske verzije islama i značajnu indoktrinaciju na političkom nivou kroz stvaranje određene doze animoziteta spram šiitskog učenja. Ipak, uprkos pomenutim nedostacima, el Mulkov projekt je doneo značajne doprinose i inovacije. Pre svega je

uspeo da institucionalizuje i standardizuje *medrese* i ono što se u njima učilo, kao i da omogući stipendiranje studenata od strane države. *Medrese* su pod Mulkovom vladavinom nicale u celom islamskom halifatu, s izuzetkom Andaluzije i Sicilije. Najčuvenija od novootvorenih *medresa* bila je *Nizamija* koja je počela s radom 1066. godine u Bagdadu i koja je ime dobila po samom Nizamu el Mulku.

Svakako, i pre el Mulka su postojale izuzetno značajne institucije obrazovanja, međutim njima je nedostajala institucionalna komponenta, to jest državna „kontrola“. U najpoznatije škole pre perioda Nizama el Mulka svakako spada *Dar el Ilm*, koja se nalazila u Kairu i koja je bila naklonjena šiitskom islamu. Nažalost, ovu školu je zatvorio čuveni Salahu el Din, poznatiji na zapadu pod imenom Saladin.

U Kairu su, takođe, daleke 970. godine, Fatimidi, ismailitski šiiti, otvorili i čuveni obrazovni centar *el Azhar*. Ova institucija i dan-danas postoji i smatra se jednim od bastiona islamske nauke i edukacije. Takođe, nikako ne sme da se zaboravi ni *Bait el Hikma*, u prevodu *Kuća mudrosti*, koju je ustanovio čuveni halifa Harun Rašid. Period kada je *Kuća mudrosti* dosegla svoj vrhunac bio je u vreme halife el Mamuna.

SPOMENICI KULTURE

U to vreme *Kuća mudrosti* je bila mesto gde su mnogi hrišćani i Jevreji, rame uz rame s muslimanima, sprovodili svoja istraživanja. Ono što je važno istaći, jeste da je ova institucija pružala mogućnost obrazovanja i istraživanja ne samo iz oblasti islamskih nauka već i iz astronomije, matematike, medicine, geografije i mnogih drugih naučnih oblasti. Takođe, *Kuća mudrosti* je u tom periodu posedovala apsolutno najveću zbirku knjiga, to jest biblioteku, u čitavom svetu. Na veliku ne-

sreću, *Kuća mudrosti* je srušena i spaljena 1258. godine tokom prodora Mongola. Pored navedenih institucija, tu su i već pomenuti Univerzitet u Keruanu i Univerzitet *Zejtuna* u Tunisu, koji i dan-danas postoji. Univerzitet u Keruanu je ostao u velikoj meri tradicionalan, dok je Univerzitet *Zejtuna* pod vlašću Habiba Burgibea doživeo značajne promene u pravcu imitacije zapadnih univerziteta. Na kraju, edukativni centri od izuzetnog značaja jesu i gradovi koji su poznati po pružanju tradici-

onalnog obrazovanja, poput Koma i Nedžefa u Iranu i Iraku.

Nažalost, o ovim obrazovnim institucijama i o njihovom nesagledivom uticaju na razvoj školstva u Evropi se veoma malo zna. Zbog toga ćemo se od sledećeg broja posvetiti predstavljanju ovih institucija pojedinačno, kao i značajnim naučnim dostignućima islamske civilizacije iz perioda kada je visoko školstvo bilo tek u nastajanju u čitavom svetu.

